Global Journal of human-social science: A
Arts & Humanities - Psychology
Volume 21 Issue 3 Version 1.0 Year 2021
Type: Double Blind Peer Reviewed International Research Journal
Publisher: Global Journals
Online ISSN: 2249-460X & Print ISSN: 0975-587X

The Correlate of Memory in the Novel by Oles Ulianenko "Stalinka"

By Feliks Shteinbuk
University in Bratislava

Abstract- 17 September 2020 was the tenth death anniversary of the incredibly talented and no less controversial modern Ukrainian writers Oles Ulianenko. Despite that, all critical reviews of his books have predominantly concerned moral and ethical problematics limiting the comprehension of the writer's literary works.

The article is the results of the analysis of the memory correlate in the plot and characters configuration of the novel by Oles Ulianenko "Stalinka". The corporal-mimetic method to analyze fiction, designed by me in the doctoral and postdoctoral studies, is that to interpret literary texts one should foremost consider its corporal determination.

The conclusion is made that the basis for the novel's plot and characters configuration is the blinded movement of the main heroes through the metaphorical life labyrinth of decay and destruction. Deprived of the sight, the protagonists were bound to have their memory activated.

Keywords: oles ulianenko, corporal-mimetic method, labyrinth, memory correlate, plot and characters configuration.

GJHSS-A Classification: FOR Code: 170199

THECORRELATEOFMEMORYINTHENOVELBYOLESULIANENKOSTALINKA

Strictly as per the compliance and regulations of:

© 2021. Feliks Shteinbuk. This is a research/review paper, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial 3.0 Unported License http://creativecommons.org/licenses/by-nc/3.0/), permitting all non-commercial use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

The Correlate of Memory in the Novel by Oles Ulianenko "Stalinka"

Feliks Shteinbuk

Abstract- 17 September 2020 was the tenth death anniversary of the incredibly talented and no less controversial modern Ukrainian writers Oles Ulianenko. Despite that, all critical reviews of his books have predominantly concerned moral and ethical problematics limiting the comprehension of the writer's literary works.

The article is the results of the analysis of the memory correlate in the plot and characters configuration of the novel by Oles Ulianenko "Stalinka". The corporal-mimetic method to analyze fiction, designed by me in the doctoral and postdoctoral studies, is that to interpret literary texts one should foremost consider its corporal determination.

The conclusion is made that the basis for the novel's plot and characters configuration is the blinded movement of the main heroes through the metaphorical life labyrinth of decay and destruction. Deprived of the sight, the protagonists were bound to have their memory activated. Hence ruin and death, limited by the protagonists' memory and transposed into the novel discourse, paradoxically turned to cause vital inspiration which is essential for life in general and life in "Stalinka" in particular.

Keywords: oles ulianenko, corporal-mimetic method, labyrinth, memory correlate, plot and characters configuration.

КОРЕЛЯТ ПАМ'ЯТІ В РОМАНІ ОЛЕСЯ УЛЬЯНЕНКА "СТАЛІНКА"

Фелікс Штейнбук

I. Вступ

17 серпня 2020 року минуло десять років із дня смерті одного з найбільш талановитих і контроверсійних сучасних українських письменників Олеся Ульяненка. Тим не менш до останнього часу критичні рефлексії щодо його літературної спадщини переважно стосувалися морально-етичної проблематики і через це обмежували розуміння творів цього непересічного митця. З огляду на адекватність критичної рецепції не став винятком з цього правила і один з перших його романів – роман "Сталінка", за який письменник 1997 року отримав найвищу літературну нагороду – Національну премію України імені Тараса Шевченка і перша частина якого була нещодавно перекладена також англійською мовою (див. Ulianenko, 2018).

II. Огляд Літератури

Так, наприклад, на думку Н. Зборовської, "передчуття смертельної безодні та безвиході до краю насичене у романі" (Zborovska, 1999). Пише ця авторка і про те, що "відсутність духу, духовна порожнеча бродить тілами героїв" (Zborovska, 1999), і, таким чином, звинувачує Олеся Ульяненка у бездуховності та аморальності.

Втім важко погодитися з твердженням щодо "передчуття смертельної безодні та безвиході", тому що у романі, на загал, не йдеться ані про "передчуття" смерті, ані про те, що, за М. Р. Стехом, "ніби перебільшено жорстокі, дегенеровані персонажі Ульяненкових творів мають служити для читача пересторогою перед наслідками душевного звиродніння" (цит. за Punina, 2016, p. 94–95), ані про те, що, на переконання Т. Гутнікової, "лейтмотивною думкою твору" є твердження, за яким "порятунок будь-яка людина у будь-яких обставинах може знайти тільки у звертанні до Бога, молитві, каятті та очищенні, що відкривають шлях до горизонтів нового життя" (Hutnikova, 2013, p. 92; див. про це також, наприклад, Vegesh, 2010, p. 47; Kiriachok, 2012, 236; Sheiko, 2010, p. 28 тощо).

У романі, натомість, йдеться про смерть – відверту, страхітливу і огидну, але водночас неухильну та буденну, причому про смерть, якій, як правило, передує занепад, тлін, сморід, гниття, розпад або ж деградація, руйнація, деструкція тощо.

III. Методологія

Тож для адекватного розуміння обраного для аналізу твору варто пристати передусім до думки, за якою "Сталінка" – це все ж таки не збірка недільних казань, а літературний твір. І, крім цього, необхідно зробити вибір на користь іншої, відмінної від попередньо застосовуваних, методології.

Зокрема, у пригоді повинен стати розроблений та апробований нами у тракті докторських і постдокторських студій тілесно-міметичний метод аналізу художніх творів, зміст якого було обґрунтовано на основі поняття "тілесний міметизм" і який полягає у тому, що літературні тексти передусім досліджуються з огляду на їхню тілесну детермінованість (див. про це Shteinbuk, 2007; Shteinbuk, 2009; Shteinbuk, 2013).

IV. Аналіз

Відтак, повертаючись до аналізу роману Олеся Ульяненка, необхідно ствердити, що це і справді незвичний для української літератури художній твір. Адже історія про один із районів Києва під назвою

Author: Doctor of Philology, Professor of the Department, Department of Russian and East European Studies of Comenius University in Bratislava. e-mails: felixm@ua.fm, feliks.shteinbuk@uniba.sk

© 2021 Global Journals

Global Journal of Human-Social Science (A) Volume XXI Issue III Version I Year 2021

"Сталінка" починається описом "каналізаційного ходу" (Ulianenko), яким втікають із божевільні один із протагоністів роману на прізвисько Лорд, що згодом назвав себе Йоною, і один із представник злодійського клану Лопат.

Ця сюжетно-образна конфігурація є важливою тому, що початок будь-якої історії становить і у просторовому, і у змістовому сенсі надзвичайно сильне місце твору. Але блукання цим сумнівним простором нав'язує до блукання лабіринтом. І тому, якщо врахувати хворобливий стан Лорда і Лопати, то позбутися переконання, за яким йдеться про постмодерністський, а отже, про тілесно детермінований феномен, практично неможливо.

Тим більше що креований Олесем Ульяненком початковий дискурс "Сталінки" продукується завдяки наповненню цього "каналізаційного ходу" деталізованим наративом про те, що передувало їхній втечі. Внаслідок цього можна не тільки дізнатися про спосіб існування в умовах радянської божевільні декількох десятків нещасних, а й переконатися у тому, що власне "каналізаційний хід" заповнюється, таким чином, не лише страдницьким рухом двох, напівпритомних втікачів – він заповнюється також і спогадами Лорда про перебування у психлікарні.

Так, останній згадує про знущання санітарів над пацієнтами, наприклад, тоді, коли "хворі не вставали, а санітарам уривався терпець, тож перекидали просмерділі матраци: хворі й побожеволілі лежали пластом, купи тіл ворушилися, жвавіші топтали і били ногами геть нерухомих" (Ulianenko). Чи про те, як вже його самого, тобто "довготелесого Лорда[,] тягли, гепали кулаками у спину <…> [і] доки тягли, кахля густо рясніла кривавими плямами" (Ulianenko). Або, врешті-решт, про фармацевтичні тортури галоперидолом, "надмірними дозами сульфазину" і т. ін., – через що Лорд "відчув[ає] жах усього, що творилося по той бік божевільні" (Ulianenko).

Однак прикметно, що рух "каналізаційним ходом" у напівтемряві і з нестримним відчуттям страху, зумовленим жахливими спогадами, у виразний спосіб корелює із глибинною та філософсько-символічною метафорикою, пов'язаною із концептом лабіринту.

Зокрема, на думку Ж.-Ф. Ліотара, лабіринт "миттєво виникає у тому місці і у той момент (на якій мапі, за яким календарем?), коли з'являється страх" (Lyotard, 1974, p. 44). Натомість, як вважає М. Ямпольський, "страх супроводжує та породжує метаморфози", а якщо "тіло випромінює страх і накреслює певну складну діаграму шляху, то, рухаючись, [це тіло] продукує особливий «міметичний» простір", тобто продукує лабіринт, який і становить "тіло, що будує простір свого руху" (Yampolskii, 1996, p. 71).

Сказати б інакше, спочатку рух звивистим простором задає мотив лабіринту, а потому внутрішній стан персонажа, поєднуючись із цим рухом, транспонує згаданий мотив на тіло, яке внаслідок цього опиняється поза межами лабіринту. Окреслена конфігурація є тим більше вірогідною через те, що за певний час "каналізаційний хід" закінчується, а Лорд із Лопатою опиняються на поверхні і, продовжуючи поступ, вже у такий спосіб креслять своїми тілами лабіринт, чи, точніше, мережать малюнок буттєво-екзистенційного танцю, схожого на блукання лабіринтом і репрезентованого дивним, але водночас неповторним стилістичним дискурсом роману Олеся Ульяненка.

Зрештою, як здається, і зустріч Лорда, що вирішив стати Йоною, та іншого протагоніста роману на ймення Горік Піскарьов, якого з часом стали називати за прізвиськами або Вовком, або Кликом, – також зумовлена не стільки об'єктивними обставинами їхніх доль, скільки тим, що рух лабіринтом часто описується як слідування лінії, як письмо.

Так, В. Бен'ямін пише про те, що його блукання міським лабіринтом "здійснили мрію, чиї перші сліди – це лабіринти на промокальному папері [його] зошитів" (Benjamin, 1972, p. 29). Але йдеться про зміщене, зсунене, детериторіалізоване письмо у присмерку чужої пам'яті, і тому знаки, які продукуються подібним письмом, є знаками зміщеними, фантастичними, потворними.

При цьому лабіринт розуміється також і як письмена Бога (порівн. класичний образ світу як лабіринту), у яких перебуває той, що ледь чвалає цим лабіринтом. А письмена Бога є водночас контуром тератологічного двійника, і персонаж, що пересувається лабіринтом, уподібнюється до пера, яке пише невідомі йому письмена всередині іншого тексту, що його написав Бог (Yampolskii, 1996, pp. 94–95].

Цікаво, що зміна прізвиська з Лорда на ім'я "Йона", як правило, трактується критикою у сенсі біблійної етимології останнього. Проте не менш важливим, але таким, на що дотепер поки ніхто не звернув увагу, є сам факт перейменування. Адже Лорд розмірковує над вибором кількох імен і все-таки обирає ім'я "Йона", тому що "кінчилися дитячі забавки у війну. Він буде Йоною" (Ulianenko). А це означає, що нове ім'я започатковує нову історію, яка визначає сутність того, кого відтак позначено не як Лорда, а як Йону, тобто як біблійного пророка Божого.

Втім рух лабіринтом продовжується – тільки тепер через смерть Лопати цей рух точиться самотужки і не під землею, а її поверхнею, внаслідок чого "сліпота ночі заступалася сліпотою дня, а він [Лорд], обдираючи ноги, гепав по чорній ріллі, гнаний власною тінню і власним голосом попід вухом" (Ulianenko).

Отже, як бачимо, сліпота "змушує тіло обживати простір, інтеріоризувати його у якості певного місця. Крім цього, завдяки порушенню зору, тіло ніби розповсюджується назовні, вписує себе у зовнішні лабіринти. У результаті експресія тіла пронизується симбіозом із просторовими об'ємами" (Yampolskii, 1996, p. 265; див. про це також Keba,

© 2021 Global Journals

2019, p. 57; Shymchyshyn, 2014, 70). Але це також означає, що сліпота в очевидний спосіб є пов'язаною з письмом, оскільки виключення зору неминуче активізує пам'ять і запускає у дію механізм, за термінологією М. Шеллера, "буття у минулому", "буття у теперішньому" та "буття у майбутньому" (Scheller, 1973, pp. 412–415).

Тому й не випадково, що Лорд унаслідок усіх цих поневірянь буцімто несподівано опиняється поблизу свого рідного містечка. Хоча, наприклад, вже згадуваний вище В. Бен'ямін вважав, що місто, де пройшло його дитинство і яке розумілося ним, як міський лабіринт, можна описати лише у формі спогадів. Бо місто, чи власне лабіринт, нібито випадає із перцептивного поля, і щоб побачити його знову, необхідно перетворитися на дитину. Та аби втямити зміст цього лабіринту, дорослий повинен розшифрувати пам'ять дитини. П. Шонді, коментуючи ідеї В. Бен'яміна, писав про те, що зіткнення з містом складається з багатьох шоків, "пам'ять про які дитина зберігає доти, доки дорослий не зможе їх розшифрувати" (Szondi, 1988, pp. 21).

Певно, ще й через це "Лорд подумав, уперше, чітко, чіпко, ясно вихопивши: «Пам'ять – та́ тільки пам'ять, що не затиснута в білі аркуші паперу»" (Ulianenko), – і аби розпочати нову історію у старому лабіринті у вигляді міста зі свого дитинства, Лорд рішуче змінює собі ім'я.

Натомість паралельно у тексті виникає друга сюжетна лінія, основу якої становить історія Горіка Піскарьова, що "народився ополудні, наприкінці літа" (Ulianenko), народився, звісно, у місті, на яке сонце "одхаркуючи, налазило <…> великим червоним оком" (Ulianenko).

Відтак, розуміючи місто не тільки як метафору лабіринту, а й ширше, як метафору складного та заплутаного буття, можна – щоправда, з певними застереженнями – ствердити, що так само, як будь-яка книга про місто є завжди книгою спогадів, так само книгою спогадів, "часової розтяжки, місця зустрічі двох «Я» – минулого і теперішнього, того, хто сприймає, і того, хто згадує, осмислює сенс спогадів в анамнезисі" (Yampolskii, 1996, p. 107), є будь-яка книга.

Са́ме тому рух всередині лабіринту може розумітися як відтворення чи повторення певного невидимого пропису, який існує всередині мнемонічних loci (місць) чужої пам'яті. Йдеться, зокрема, про вписування у моторику тіла, що рухається, невидимого писемного тексту чужої пам'яті. А найважливіші питання у зв'язку із цим полягають у тому, а) чому він невидимий? б) чиєю є ця пам'ять? і передусім – в) як це можливо, щоб писемний текст вписувався у моторику тіла, яке до того ж ще й рухається?

Отже, варто розпочати з останнього питання: зважаючи на попередні рації, можна ствердити, що писемний текст якщо і надається на те, щоб бути вписаним у тіло, то – виняткове у тіло, яке рухається, причому рухається у напрямку від смерті – до смерті, а не від життя – до смерті.

Так, якщо порівняти зміст образів Йони, коли він ще був Лордом, і Лопати, то стає очевидним, що текст вступної частини роману міг бути вписаним тільки у тіло першого, а не другого, бо ж останній від початку нібито націлився на завершення свого життєвого шляху. А причина цього полягала у тому, що Лопата, вбивши через ревнощі дружину, майже повністю реалізував свою історію, і тому його вистачило лише на те, аби спробувати разом з Лордом вискочити з темної безодні божевільні. Втім цей вчинок виявився безнадійним, оскільки сенс своєї історії Лопата власноруч позбавив життя.

Цікавим видається і те, що образ Лорда виникає буцімто нізвідки, а тому його становлення відбувається на очах читачів через текст, що водночас як вписується у рухоме тіло одного з головних героїв роману, себто Лорда, так і формується завдяки руху тіла останнього.

Внаслідок цього стає зрозумілою і відповідь на питання стосовно невидимого кшталту тексту, адже са́ме ця характеристика й зумовлює розгортання історії. І – навпаки, репрезентація історії, як-от у випадку із Лопатою, пояснює припинення не тільки руху тіла, а й спричинює невідворотне і чи не фатальне завершення історії.

Сказати б інакше, поки текст залишається невидимим, доти він зберігає свій неабиякий наративний потенціал. А тому сформульована щойно теза певною мірою пояснює, чому історія іншого головного героя – Горіка Піскарьова, виникає так само несподівано і, либонь, безпідставно, як й історія Лорда, а дещо пізніше і Йони.

І, нарешті, останнє питання є, либонь, найскладнішим, бо якщо йдеться про пам'ять Лорда, то тоді можна пояснити тільки згадку про те, що сталося із Лопатою та його безталанною дружиною, але важко зрозуміти, звідки у цій пам'яті з'явилася пам'ять Йони. І вже зовсім неможливо втямити, чи/як пов'язана з цією пам'яттю пам'ять Горіка й історія останнього.

У зв'язку із цим звертає на себе увагу той факт, за яким Йона завдяки чи то сну, чи то видінню бачить дочасну кончину Клика, бачить, як "Горік Піскарьов б'ється у судомах, трава повсібіч буряковіє, вітер замітає хмарами сонце, а псюрня, ухопивши волю, спущена людьми, жадібно глитає, рве людське тіло" (Ulianenko).

Втім якщо це навіть і передвістя апокаліпсису, то до кінця світу ще далеко, тому що після усіх цих і багатьох інших есхатологічних буцімто картин, зображених у романі, твір завершується тричі повтореною майже незмінною фразою, яку артикулює Йона і за якою хоч, мовляв, "уже осінь – слава Богу, не зима" (Ulianenko).

А відтак стає зрозумілим, що ще не час на остаточний розрахунок і що мізерний шанс, певно, все ж таки існує, якщо Йона побував "у серці землі", проте

© 2021 Global Journals

залишився живим. Але за такої перспективи і усі ці численні хвороби, каліцтва та смерті набувають зовсім іншого виміру і змісту, що позначається, звісно, блюзнірчим кшталтом, однак власне завдяки цим хворобам, каліцтвам та смертям і стає можливим вивільнення з Ульяненкового дискурсу несамовитої енергії, завдяки якій не лише гине Горік, проте залишається живим Йона, а й постає роман – із такою неоковирною чи навіть огидною назвою, як "Сталінка".

V. Висновки

Таким чином, якщо пунктирно рухатися сюжетними вузлами твору, то це са́ме смерть Лопати, потім Лоті і, нарешті, Горіка – смерть, яка увижається Йоні і стає частиною його пам'яті, наснажує останнього до життя.

Про це певним чином свідчить і динамічний штиб своєрідного кільцевого обрамлення, яке на початку роману дається взнаки образом "каналізаційного ходу", а наприкінці – протилежним першому образом Києво-Печерської лаври (див. про це Khofman, 2016, p. 354).

І, отже, це означає, що руйнація та смерть, обмежені пам'яттю протагоністів і транспоновані у дискурс роману, у парадоксальний спосіб продукують життєдайну наснагу, вкрай необхідну для життя взагалі і життя принаймні "Сталінки" зокрема.

References Références Referencias

1. Benjamin, W. (1972) *Sens unique precede de Une enfance berlinoise*. Paris: Maurice Nadeau.
2. Hutnikova, T. Y. (2013) *Kontseptsiia svitu i liudyny v ukrainskomu postmodernistskomu romani 90-kh rokiv XX stolittia*: dys. … kandydata filol. nauk: 10.01.01. Kharkiv [Гутнікова, Т. Ю. (2013) *Концепція світу і людини в українському постмодерністському романі 90-х років XX століття*: дис. … кандидата філол. наук: 10.01.01. Харків].
3. Keba, O. V. (2019) Features of the reception of Dostoevsky's works in *The Master of Petersburg* by J. M. Coetzee. In.: *Development of philology and linguistics at the modern historical period: collective monograph*. Lviv-Toruń: Liha-Pres, 51–66.
4. Khofman, T. (2016) *Literaturnuie etnografii Ukrainy: proza posle 1991 goda*. Sankt-Peterburg: Aleteiia [Хофман, Т. (2016) *Литературные этнографии Украины: проза после 1991 года*. Санкт-Петебург: Алетейя].
5. Kiriachok, M. V. (2012) Visii apokalipsisu v romani O. Ulianenka "Stalinka". *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universitetu*, 65, 233–237 [Кірячок, М. В. (2012) Візії апокаліпсису в романі О. Ульяненка "Сталінка". *Вісник Житомирського державного університету*, 65, 233–237].
6. Lyotard, J.-F. (1974) *Economie libidinale*. Paris: Ed. de Minuit.
7. Punina, O. (2016) *Samitnyi henii: Oles Ulianenko: literaturnyi portret*. Kyiv: Akademvydav [Пуніна, О. (2016) *Самітний геній: Олесь Ульяненко: літературний портрет*. Київ: Академвидав].
8. Scheller, M. (1973) *Formalism in Ethics and Non-Formal Ethics of Valuesm*. Evanston: Northwestern University Press.
9. Sheiko, V. M. (2010) Istoriko-kulturolohichni aspekty ukrainskoi literatury (kinets XIX — pochatok XXI st.). *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury*, 31, 11–29 [Шейко, В. М. (2010) Історико-культурологічні аспекти української літератури (кінець XIX — початок XXI ст.). *Вісник Харківської державної академії культури*, 31, 11–29].
10. Shteinbuk, F. (2009) *Tilesnist – mimezys – analiz (Tilesno-mimetychnyi metod analizu khudozhnikh tvoriv)*. Kyiv: Znannia Ukrainy [Штейнбук Ф. М. Тілесність – мімезис – аналіз (Тілесно-міметичний метод аналізу художніх творів). Київ: Знання України].
11. Shteinbuk, F. (2013) *Ukrainska literatura u konteksti tilesno-mimetychnoho metodu*. Simferopol: VD "Arial" [Штейнбук Ф. Українська література у контексті тілесно-міметичного методу. Сімферополь: ВД "Аріал"].
12. Shteinbuk, F. M. (2007) *Zasady tilesnoho mimetizmu u tekstovykh stratehiiakh postmodernistskoi literatury kintsia XX – pochatku XXI stolittia*. Kyiv: Pedahohichna presa [Штейнбук Ф. М. Засади тілесного міметизму у текстових стратегіях постмодерністської літератури кінця XX – початку XXI століття. Київ: Педагогічна преса].
13. Shymchyshyn, M. (2014) Transformatsii v osmyslenni prostoru ta ikhni dialohi z heokrytykoiu. *Slovo i Chas*, 8, 60–71 [Шимчишин, М. (2014) Трансформації в осмисленні простору та їхні діалоги з геокритикою. *Слово і Час*, 8, 60–71].
14. Szondi, P. (1988) *Walter Benjamin's City Portraits*. In: *On Walter Benjamin*. London: The MIT Press, 18–32.
15. Ulianenko, O. (2018) Stalinka. *Ukrainian Literature (A Journal of Translations)*, 5, 235–269.
16. Ulianenko, O. *Stalinka* [Ульяненко, О. Сталінка]. URL: https://coollib.com/b/150105/read.
17. Vegesh, A. (2010) Vyrazhalni mozhlyvosti literaturno-khudoznioho antroponimikonu romanu "Stalinka" Olesia Ulianenka. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universitetu*, 23, 47–50 [Вегеш, А. (2010) Виражальні можливості літературно-художнього антропонімікону роману "Сталінка" Олеся Ульяненка. *Науковий вісник Ужгородського університету*, 23, 47–50].
18. Yampolskii, M. (1996) Demon i Labirint. *Novoie literaturnoie obozreniie / Nauchnoie prilozheniie,* VII

© 2021 Global Journals

[Ямпольский, М. (1996) Демон и Лабиринт. *Новое литературное обозрение / Научное приложение*, VII].
19. Zborovska, N. (1999) Feministychni rozdumy: Na karnavali mertvykh potsilunkiv. Kyiv; Lviv: Litopys [Зборовська, Н. (1999) Феміністичні роздуми: На карнавалі мертвих поцілунків. Київ; Львів: Літопис]. URL: http://1576.ua/books/4774.

© 2021 Global Journals